

БЕЗПЕРЕРВНА ОСВІТА (ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ) — УМОВА ПІДВИЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

В статті висвітлюється важливість і необхідність безперервної освіти для інтелектуального, культурного і духовного розвитку особистості. Розглядається стан формування безперервної освіти в Україні та основні проблеми забезпечення освіти впродовж життя .

Ключові слова: концепція безперервної освіти, працівник нового типу, освітньо-інформаційна діяльність, конкурентоспроможна робоча сила, вдосконалення навичок, професійні компетенції.

M. S. BABICH

Khmelnitskyi National University

CONTINUING EDUCATION (LIFELONG EDUCATION) - IMPROVEMENT CONDITION OF NATIONAL COMPETITIVENESS

The article highlights the importance and necessity of continuing education for intellectual, cultural and spiritual development of personality. Considers the state formation of continuing education in Ukraine and major problems of providing lifelong education. Defining the main directions of forming lifelong education in Ukraine on the basis of the analysis of the evolution of the system and continuing education, the impact of regulatory actions as the state and the market as an arena of competition for autonomous existence of educational services. Defined and recommendations on ways to improve the competitiveness of education and competitive labour force in Ukraine.

Keywords: the concept of lifelong education, a new type of worker, educational and information activities , competitive workforce, improve the skills and professional competence.

Постановка проблеми. Освіта дорослих (освіта впродовж життя) — цілеспрямований процес розвитку і виховання особистості шляхом реалізації освітніх програм та послуг, здійснення освітньо-інформаційної діяльності (діяльність, спрямована на оперативне задоволення потреб особи в отриманні інформації про досягнення в різних галузях знань, яка сприяє підвищенню її освітнього рівня) в межах та поза межами загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти. Таким чином, неперервна освіта, набуття особою знань, умінь і навичок впродовж життя для інтелектуального, культурного і духовного розвитку особистості.

Роль освіти у формуванні національної конкурентоспроможності постійно зростає, що підтверджується численними дослідженнями вітчизняних і зарубіжних учених. На думку Лестера Тюрлоу, проф. екон. наук Нью-Йоркського університету, в ХХІ ст. освіта і кваліфікація робочої сили стануть домінуючим засобом конкуренції. “Без конкурентоспроможної системи освіти не може бути конкурентоспроможної робочої сили, а без останньої — конкурентоспроможної економіки” [1].

В другій половині ХХ ст. були усвідомлені важливість і необхідність безперервної освіти (освіта впродовж життя) в розвинених країнах. Україна має досить розвинену систему дошкільної, шкільної, професійно-технічної і вищої освіти. Разом з тим, ця система не забезпечує безперервної освіти впродовж життя.

Промислові регіони, модернізація, інноваційний розвиток вимагають постійне оновлення знань робочої сили. Таким чином, безперервна освіта підлягає впливу регулювальних дій як держави, так і ринку, так як ринок — це арена конкурентної боротьби за автономне існування освітньої послуги, а держава — творець, гарант за взаємодії цієї послуги з іншими суб'єктами відповідної системи освітніх послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Біологічна сторона людини є невід'ємною частиною економічної, а остання — важливою складовою соціальної сутності людини як головної продуктивної сили. Як правило, період вкладення у людський капітал є значно довшим, ніж у фізичний. В останнього він становить в середньому 1–5 років, а такої форми капіталу необхідні вчителі, підручники, посібники, бібліотеки, бази даних і на час для навчання. Сократ (469–399 рр. до н.е.) вперше поставив проблему сутності людини та суперечностей її душі. Він вважав, що вона є вільною лише тією мірою, якою пізнає себе, свої фізичні та розумові здібності, а також спроможна зробити правильний вибір на основі здобутих нею системних знань і досвіду.

Аналіз різноманітних точок зору стосовно виникнення концепції безперервної освіти свідчить, що ця ідея має давню історію. Однак вітчизняні учені, досліджуючи втілення ідеї безперервної освіти у реальному житті, дійшли висновку, що цілісна концепція безперервної освіти поки що відсутня.

Методологічні принципи безперервної освіти знайшли своє відображення в економічних і педагогічних теоріях. А.Маршалл і К.Маркс надавали великого значення освіті в безперервному відтворенні працівника, Т.Шульц та Г.Беккер освіту пов'язували з формуванням людського капіталу.

Існують різні точки зору стосовно походження ідеї безперервної освіти. Перша версія, яку підтримують Г.П.Зінченко, Г.О.Ягодін, Л.П.Владіславлев, А.В.Даринський, заснована на стародавньому походженні безперервної освіти. Так, Г.П.Зінченко вважає виправданим зведення ідеї безперервної освіти до стародавніх писань, до Біблії, Корану і Талмуду. Автор стверджує, що у формі напівздогадки-напівідеї ця думка була висловлена Платоном і Аристотелем. Знаходить вона відображення в гуманістичних поглядах Я.А.Коменського, Ж.Ж.Руссо, Вольтера та ін. Послідовники другої версії вважають, що безперервна освіта є породженням епохи НТР. Цю ідею підтримують такі дослідники, як В.Г.Осіпов і О.В.Купцов, які стверджували, що сам факт висунення ідеї безперервної освіти має безпосереднє відношення до фундаментальних для розвитку сучасної цивілізації процесів, пов'язаних з якісними змінами соціальної ролі освіти. Проміжної точки зору дотримуються В.Л.Аношкіна та С.В.Резванов, які вважають, що стародавня версія походження безперервної освіти, безумовно, справедлива, однак не підлягає сумніву також і той факт, що ця ідея могла отримати концептуальне втілення лише в епоху НТР [2].

На думку Г.П.Зінченко, термін “безперервна освіта” вперше був використаний у 1968 р. у матеріалах генеральної конференції ЮНЕСКО. У 1972 р. була опублікована “Доповідь Форса”, у якій вносились пропозиції прийняти як керівну концепцію так звану “безперервну освіту” для майбутніх нововведень у всіх країнах світу. Разом з тим, В.В.Каштанов вважає, що міжнародна комісія по розвитку освіти при ЮНЕСКО ще в 1973 р. фактично завершила формування концепції безперервної освіти на світовому рівні [3].

Фундатор національної науки В.І.Вернадський більше понад пів століття тому сказав, що спасіння України — у розвитку освіти та наукових знань. Останні виступають умовою не лише суспільного прогресу, а й саморефлексії, стабільності в державі, її національної безпеки [4]. Національна безпека — це сукупність умов, які надійно забезпечують національний суверенітет, незалежність, демократизм, захист стратегічних інтересів, повноцінний розвиток суспільства, життя і здоров'я усіх його громадян. Таке визначення увійшло до світової теорії і практики від колишнього президента США Т.Рузвельта.

Інвестиції в освіту і науку в Японії та Південній Кореї дозволили їм вийти на принципово новий рівень економічного розвитку, тим більше, що парламент Японії прийняв закон про безперервну освіту, враховуючи те, що чим вищий є рівень освіти в країні, тим нижчим є процент безробітних. А безробіття, як всім відомо, — середовище для злочинності, зростання психічних захворювань, самогубств та інших негативних явищ, які не сприяють могутності держави. Видатні діячі міжнародного національно-визвольного руху і лідери незалежних держав — Д.Неру, І.Ганді, Х.Бургіба та інші стверджували, що тільки на основі створення і реалізації освітнього потенціалу, країна може забезпечити свій суверенітет, незалежність, добитися національної консолідації.

Мета статті — визначення основних напрямів формування освіти протягом усього життя в Україні на ґрунті аналізу стану й еволюції системи безперервної освіти.

Викладення основного матеріалу. Щоб вижити в умовах ринкових відносин люди мають вчитися зі швидкістю, що перевершує швидкість змін кон'юнктури ринку. Справжнє навчання сьогодні — це система комбінацій обраних знань минулого, змінених на основі нових досліджень, навчаючи і навчаючись люди вступають у багатогранні стосунки, гармонійність яких іде на користь суспільству. Східна мудрість твердить: “Якщо ти плануєш на рік — вирощуй рис, якщо на десятиріччя — вирощуй дерева, якщо на століття — вирощуй людину”. Це незаперечна істина. Ринкові відносини вимагають від працівника нового типу якісні характеристики: здатність ефективно оперувати інформацією та знаннями, незалежність від зовнішніх факторів власності на засоби й умови виробництва, високу мобільність, потреб в самореалізації та самовираженні.

Європейський самміт, який відбувся в Лісабоні у 2000 р., ще раз підтверджує, що успішний перехід до економіки та цивілізованого суспільства, заснованих на знаннях, має супроводжуватися процесом безперервної освіти — навчання довжиною в життя. Європейська комісія та країни-члени ЄС визначили навчання довжиною в життя в рамках Європейської стратегії зайнятості як всебічну навчальну діяльність, здійснювану на постійній основі з метою вдосконалення знань, навичок і професійної компетенції. На цьому самміті було визначено дві головні мети безперервної освіти: активна громадська позиція та конкурентоспроможність на ринку праці [5].

Процес становлення системи безперервної освіти почався в розвинених країнах світу в другій половині ХХ ст. Для позначення цього процесу в різних країнах вживають такі терміни, як “перманентна освіта”, “освіта впродовж усього життя”, “продовжена освіта”, “поновлювана освіта”, “освіта дорослих (освіта впродовж життя)”.

Радянський дослідник В.Г.Онушкін ще в 70-і роки ХХ ст. виділив чотири етапи розвитку системи безперервної освіти:

- перший етап — 50-і — початок 60-х років. На цьому етапі безперервна освіта трактувалася як ліквідація недоліків шкільної освіти дорослих або як подальше поповнення знань, обумовлене життєвою необхідністю;
- другий етап — 60-і роки. На даному етапі безперервна освіта розглядалася як механізм підвищення кваліфікації;

- третій етап — кінець 60-х рр. Безперервна освіта вважається за необхідне для здобуття кваліфікації для роботи у різних сферах;
- четвертий етап — з середини 70-х рр. Робиться акцент на освіті, яка адаптує людину до життя в сучасному суспільстві [6].

З прийняттям концепції людського капіталу безперервна освіта розглядається як механізм, що забезпечує нагромадження людського капіталу. На сучасному етапі вона досліджується як головний чинник конкурентоспроможності, який сприяє розвитку професійної компетентності. Безперервна освіта актуальна в усіх цивілізованих країнах.

Важливо не лише розвивати безперервність навчання, а й створити конкурентоспроможну систему освіти. На думку Йозефа С.Нейя, відомого професора школи управління ім. Кеннеді Гарвардського університету, освіта має виконувати три головні завдання:

- вона повинна формувати у людини здатність перетворювати отримувану інформацію на знання;
- створювати базу для того, щоб людина вміла відділяти головне від неістотного;
- вона має спонукати допитливість, інтерес до нового, отримувати задоволення від процесу навчання. Це створює передумови для того, щоб ефективно вчитися надалі протягом всього життя [7].

Для підвищення конкурентоспроможності системи освіти будь-якої країни її необхідно привести у відповідність до вимог швидкозмінного світу професіоналів.

Створення конкурентоспроможної системи безперервної освіти вимагає істотного вдосконалення навчального процесу на всіх рівнях. Процес безперервної освіти може реалізуватися такими шляхами:

- формування потреби в знаннях до самонавчання, самовираження у всього населення відповідно до інтелектуальних можливостей кожного та кар'єрного росту;
- забезпечення послідовності навчання, чіткої координації навчально-виховної діяльності на різних рівнях освіти, які функціонують як складові безперервного процесу навчання де кожен рівень є послідовним продовженням попереднього;
- забезпечення тісного зв'язку між дошкільною, початковою, середньою загальноосвітньою, професійно-технічною, вищою школою та установами післядипломної перепідготовки (друга вища освіта);
- формування і розвиток навчально-виробничих комплексів ступеневої підготовки працівників підприємств;
- суттєвого збільшення фінансування виробничого навчання, вдосконалення його організації, створення інтегрованих навчальних планів і програм навчання працівників, які забезпечують регулярність навчання;
- оптимізації системи перепідготовки працівників на виробництві і підвищення їх кваліфікації.

Міжнародна стандартна класифікація освіти є вагомим інструментом порівняння та оцінки національних систем освіти, однак вона не враховує інформації про перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників на виробництві, про додаткову освіту: курси, тренінги, семінари тощо. Тобто на основі даних міжнародної стандартної класифікації освіти не можна повністю оцінити залучення населення до освіти, яка на сучасному етапі приймає різноманітні форми навчання впродовж життя.

У меморандумі безперервної освіти Європейського Союзу відзначено такі види освітньої діяльності, як формальна освіта (завершується отриманням диплома чи атестата); неформальна освіта (за звичай не супроводжується видачею документа і відбувається в освітніх установах, а також під час індивідуальних занять з репетитором) та інформаційна освіта (індивідуальна пізнавальна діяльність, яка супроводжу повсякденне життя і не обов'язково має цілеспрямований характер) [8]. Міжнародна стандартна класифікація освіти відображає лише формальну освіту, не враховуючи неформальної та інформаційної. Статистичні дані по безперервній освіті представлені лише у збірниках Європейського комітету, однак ця інформація охоплює лише країни Європейського Союзу.

У європейських статистичних збірниках є розгалужена система показників, на основі яких можна оцінити рівень розвитку безперервної освіти. Державний комітет статистики України не дає належної інформації по безперервній освіті як загалом по Україні, так і по регіонах, що ускладнює її оцінку та аналіз.

Формування безперервної освіти є актуальним завданням для всіх регіонів України і, особливо, для найбільш індустріально розвинених регіонів. Це обумовлено тим, що інноваційний розвиток вимагає вдосконалення та оновлення виробництва з урахуванням останніх досягнень техніки і технологій, а постійне оновлення знань і навичок працівників є необхідною умовою цього процесу.

Створення в індустріально розвинених регіонах якісної системи безперервної освіти вимагає розробки відповідної регіональної концепції безперервної освіти, яка повинна включати:

- теоретичне обґрунтування сутності і необхідності формування системи безперервної освіти;
- аналіз діючої системи освіти регіону, виявлення її проблем, ресурсів і можливостей розвитку;
- визначення шляхів та умов розвитку всіх форм і видів освіти: дошкільної, шкільної, професійно-технічної, вищої, післядипломної освіти, системи підготовки кадрів і підвищення кваліфікації відповідно до потреб, самоосвіти, передачі досвіду, розвитку інформаційних мереж тощо;
- розробку механізму реалізації концепції, який повинен включати блоки фінансово-економічного, кадрового, організаційно-управлінського, законодавчого забезпечення.

Система освіти України має суттєві проблеми, серед яких нагальними є такі:

- недостатній рівень якості загальної і професійної освіти. Вона не відповідає вимогам сучасній економічній та інноваційній діяльності (застаріла матеріально-технічна база системи освіти, недостатність самомотивації населення до навчання, старіння професорсько-педагогічного персоналу, відсутність чітких зв'язків освіти з середнім та великим бізнесом, відсутність мотиваційної політики держави у сфері освіти;

- диспропорції у професійно-кваліфікаційній структурі підготовки кадрів, її невідповідність потребам сучасного виробництва, слабкий рівень співпраці навчальних закладів з підприємствами у процесі підготовки кадрів;

- нерозвиненість системи післядипломної освіти, недостатній рівень підвищення кваліфікації кадрів на виробництві. Середній період підвищення кваліфікації складає 8,5 року, а цього недостатньо для інноваційного розвитку виробництва (НТП вимагає 3 роки).

Слід підкреслити необхідність більш детальної комплексної діагностики системи освіти і підготовки кадрів. Тому формування системи безперервної освіти вимагає зусиль усіх суб'єктів соціально-економічної діагностики кожного регіону. При розробці концепції безперервної освіти необхідно визначити роль і завдання регіональних органів влади, державної служби зайнятості, установ освіти, бізнесу, населення тощо. Слід забезпечити механізм взаємодії і партнерства усіх перерахованих суб'єктів, що стане рушійною силою розвитку системи безперервної освіти.

Безперервна освіта має бути спрямована на формування сучасної особистості, основними рисами якої мають бути: цивілізованість, спроможність та бажання до навчання, прагнення до професіоналізму, новаторство, етичність та духовність, чітка громадянська позиція та патріотизм тощо.

В зв'язку з цим у формуванні сучасної особистості важливу роль відіграє сім'я, система навчальних закладів, система соціального розвитку підприємства, громадські організації і звичайно соціальна політика держави. Тому при розробці концепції безперервної освіти необхідно приділити їм особливу увагу.

У формуванні безперервної системи освіти визначальна роль належить установам освіти — від дошкільних закладів до установ післявузівської освіти. Їхнє основне завдання — надання якісних освітніх послуг відповідно до потреб суспільства і бізнесу впродовж усього життя людини. Для цього слід істотно модернізувати всі аспекти їхньої діяльності: матеріально-технічну базу; навчальний процес і кадрове забезпечення.

Висновки. Для створення якісної і конкурентоспроможної системи безперервної освіти необхідно забезпечити розвиток формальних та неформальних форм навчання, виховувати у населення потребу в розвитку на основі знань, а у роботодавців — відповідальність за забезпечення розвитку персоналу. Тому для підвищення конкурентоспроможності освіти діяльність навчальних закладів усіх рівнів має ґрунтуватися на таких засадах:

- відтворення і передавання сучасних знань на основі розвитку сучасної науки. Відродити науку, активно залучати до наукових досліджень студентів, і перетворити університети на науково-освітні центри;
- акцентування уваги в процесі навчання на розвитку особистості, забезпеченні творчого підходу;
- використання сучасних технологій навчання;
- підвищення рівня контролю знань, дотримання освітніх стандартів;
- акцентування уваги в процесі навчання на формування навичок, умінь, необхідних компетенцій;
- створення нової системи управління навчальними закладами на принципах громадського суспільства.

Розробка і реалізація Концепції безперервної освіти є важливою ланкою в забезпеченні стратегії інноваційного розвитку України.

Література

1. Фокин С. Конкурентоспособность стран мира / С. Фокин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geopub.narod.ru/student/fokin/2/4htm>.
2. Аношкина В.Л. Образование. Инновация. Будущее. (Методологические и социокультурные проблемы) / В.Л. Аношкина, С.В. Резванов. — Ростов-на-Дону : Изд-во РО ИПК, 2001. — 176 с.
3. Маслов В.И. Непрерывное образование: подходы к сущности / В.И. Маслов, Н.Н. Зволинская, В.М. Карнилов // Труды ученых ГЦОЛИФКа: 75 лет : ежегодник. — М., 1993. — С. 102–117.
4. Куценко В. Освіта як фактор стабільності та національної безпеки України / В. Куценко, В. Удовиченко, І. Опалєва // Економіка України. – 1998. – № 1. – С. 12.
5. Меморандум непрерывного образования Европейского Союза [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.znanie.org/docs/memorandum.html>.
6. Онушкин В.Г. К критике современных буржуазных концепций непрерывного образования / В.Г. Онушкин // Проблемы непрерывного образования взрослых. — Л., 1979.

Надійшла 10.09.2015; рецензент: д. е. н.